ڕەنگدانەوەی پۆست کۆلۆنیالیزم لە ڕۆمانی پەناهەندە.. کوردە نزار ئەحمەد

پۆست کۆلۆنیالیزم تیۆرێکی نێوان پسپۆری و چالاک ڕوو لە گەشەیە، چونکە لە لایەکەوە ڕەنگ و ڕیشەکانی لە نێو تیۆر و قوتابخانە جۆراوجۆرەکانی وەک مارکیسیزم، پۆست مۆدێرنیزم، پاش بونیادگەری، دەرونشیکاری…هتد هەیە. لەلایکی تریش کاریگەرە بە زانست و بابەتە جیاوازەکانی سیاسەت و ئابوری، فەلسەفە ، مرۆڤناسی، جوگرافیا و مێژوو. پۆست کۆلۆنیالیزم گشت کلتورەکانی ژێر کاریگەری پرۆسەی ئیمپراتۆریەت لە یەکەم ساتی داگیرکردنەوە تا ئێستا لەخۆ دەگرێت، چونکە داگیرکردنی ئەو وڵاتانەی کە بە هێرشەکانی ئیمپراتۆریەتیەکانی ئەوروپا دەستی پێکردبوو تا ئێستاش بە پێی ڕەوتێکی مێژووی بەردەوامە، کە ئەویش ڕەوتی ئیمپریالیزمە.

ئەشکرافتیش لە پێناسەکردنی پۆست کۆلۆنیالیزم دەڵێت: “پۆست کۆلۆنیالیزم پەیوەندی بە سەردەمی پێش سەربەخۆی هەیە و پیشاندەری گشت کلتورانەیە، کە پرۆسەی ئیمپریالیزم لە دەسپێکی داگیرکاری تا ئێستا دەستی بەسەرداگرتوون. لەم ڕوانگەیەوە پۆست کۆلۆنیالیزم گوزارشتە لەو بارودۆخەی کە لە ژێر هەیمەن و دەسەڵاتی پرۆسەی داگیرکاری دێتە ئاراوە، چونکە لە پرۆسەی داگیرکاریدا ئاڵوگۆری کلتوری لە نێوان داگیرکەر و داگیرکراو دێتە ئاراوە، بەو پێیەی لە داگیرکاریدا کاتێک داگیرکەر دەست بەسەر خاک و زەمینەی نەتەوەیەک دا دەگرێ هەوڵدەدات لە هەموو ڕوەکەوە خۆیی زاڵ بکات بەسەر داگیرکراودا” (هیمداد حوسەن و هاوکارانی، ئەدەبی بەراورد).
ئەتوانیین بڵێن پۆست کۆلۆنیالیزم ناڕونیکی زۆر و ئاڵۆزی تێدایە، کە ئەم ناڕونی و ئاڵۆزیەش بە ئەو بوارە فراوانەی لێکۆلنەوە پۆست کۆلۆنیالیزمەکان دەگەڕیتەوە، چونکە هەر لە تیۆر و ڕەخنەی ئەدەبی تا زانست و بابەتە جۆراوجۆرەکان لەخۆدەگرێ لە بنەڕەتەوە بوارێکە چوارچێوەدار نیە و پێناسە کردنی سەختە.
لە پڕۆسەی داگیرکاریدا پەیوەندییەکی دوولایەنی هەیە، واتە زۆر جار داگیرکەریش دەکەوێتە ژێرکاریگەری داگیرکراو، بەڵام زیاتر داگیرکەر زاڵترە، چونکە داگیرکەرەکە بەهۆی باڵا دەستی بە زۆر هەوڵدەدات کە دەسەڵاتی خۆی و کلتوری خۆی بە زۆر بسەپێنێ بەسەر وڵات و نەتەوە داگیرکراوەکە و لە هەموو ڕوەکەوە وڵاتە ژێر

دەستەکە بگۆڕێ لە ڕووی سیاسی و ئابوری، کۆمەڵایەتی، خێزان، زمان، ئەدەبیات، تەنانەت شێوازی ژیانکردنیش کاریگەری خۆی جێدەهێڵێت؛ دواجار ئەمەش ئەبێتە هۆی دروست بوونی دژایەتی لە نێوان داگیرکەر و داگیرکراو، چونکە دەست بردن بە گۆڕینی ژیان و کلتوری و کۆمەڵگەی خەڵکە داگیرکراوەکە دەبێتە هۆی درووست بوونی ڕقێکی زۆر لایەن خەڵکە ژێردەستەکەوە، لە بەر ئەوەی لەم پەیوەندییە دوو لایەنەدا داگیرکەر بە نەژادی باڵاتر، پێشکەوتووی خاوەن شارستانیەت من، هەروها داگیرکراویش بە مرۆڤێکی کێوی و دوور لە شارستانیەت و ئەوەی تر، دەناسێنرێت لەوکاتەشدایە کە پۆست کۆلۆنیالیزم سەرهەڵدەدات.

ئەگەر پۆست کۆلۆنیالیزم گوزارشت کردن بێت لەو ئاڵوگۆڕە کلتورییەی، کە لە ژێر پڕۆسەی داگیرکاریدا لە نێوان داگیرکەر و داگیرکراو دەتە کایەوە، ئەوا تیۆرەک، کە لەم بابەتە دەکۆڵێتەوە تیۆری پۆست کۆلۆنیالیزمە، تیۆری پۆست کۆلۆنیالیزم کۆمەڵێک تێڕوانینی تیۆری و ڕەخنەیە، کە لە کاریگەرییەکانی جەنگەرکەی کلتوری دەکۆڵنەوە گرینگی بە تێڕوانینەکانی پەیوەست بە خۆڕاگری و بەرگریی لە ناسنامەی کلتوری خۆیان دەکەن یان دەتوانین بڵێین، کە چەند تیۆرێکی جۆراوجۆر و ڕەخنەیە لە یەکەم ڕۆژی داگیرکردن دا بە دیدی ڕەخنە گرانەوە تاوتوێی پەیوەندی ئەو نەتەوانە دەکات، بابەتی کۆلۆنیالیزم و پۆست کۆلۆنیالیزم لە هەموو ئەو تێڕوانینە تیۆری و ڕەخنەییانە بابەتی سەرەکین.

تیۆری پۆست کۆلۆنیالیزم تیۆرێکی فراوان و بەربڵاوە و لە زۆربەی بوارەکان خۆی دەبینێتەوە، یەکێک لەو بوارانە ئەدەبیاتە، چونکە ئەگەر تیۆری پۆست کۆلۆنیالیزم لێکۆڵینەوە لە کاریگەرییە کلتورییەکان بکات ئەوا ئەدەبیات وەکو بەشێک لە کلتوری هەر نەتەوەیەک زۆرترین ئەو کاریگەرییانەی تێدا ڕەنگدەداتەوە، بۆیە ئەدەبیات دەبێتە بواری لێکۆڵینەوە لەم تیۆرە؛ واتا پۆست کۆلۆنیالیزم لێکۆڵینەوە لە ئەدەبیات و بەرهەمی ئەو نوسەرانە دەکات، کە بە ماوەی چەندان ساڵ لە وڵاتە داگیرکەر و داگیرکراوەکان ژیاون، چونکە ئەو نوسەرانە پێیان وایە نوسینی مێژوو و بیرەوەری خۆجێی ئەدەبیاتی کلتوری باشترین ڕێگایە بۆ بەرنگاربوونەوە و وەستان دژی داگیرکاری، ئەوەی تیۆری پۆست کۆلۆنیالیزم لە بواری ئەدەبیدا دەیەوێت و بانگەشەی بۆ دەکات هەڵوەشاندنەوە و ڕەتکردنەوەی ئەو گوتار و بانگەشەی ناداد پەروەرانە و نایەکسانییە، کە وڵاتانی کۆڵۆنیکەر بەسەر تەکای ئەدەب و زمان و کلتوری نەتەوە داگیرکراوەکانیان سەپاندووە (هیمدام حوسین و هاوکارانی، ئەدەبی بەراورد).

ئەگەر وڵاتە داگیرکەرەکان بە درێژای مێژووی داگیرکاریان لە هەوڵی بەرهەم هێنانی گوتارێک دا بووبن سەبارەت بە ڕۆژهەڵات، ئەوا ئامانجی سەرەکی ئەدەبیاتی پۆست کۆلۆنیالیزم هەوڵدانە بۆ تێگەیشتن لە چۆنیەتی بەرهەم هێنانی ئەو گوتارە و ڕەتکردنەوەی، بە واتایەکی تر ئامانجی ئەدەبیاتی پۆست کۆلۆنیالیزم لێکۆڵینەوەیە لە دید و بۆچوونەکانی ڕۆژئاواییەکان، کە چۆن سەیری ئەو میللەتانە دەکات و چۆن بەردەوامی بەو سەیرکردنە دەدات و بە جیهانی دەکات تاوەکو درێژە بە داگیرکارییەکی خۆی بدات، لە سیستەمی نوێی جیهاندا میللەتە ڕزگاربووەکان لە داگیرکاری تا ئێستاش بە جۆرێک لە جۆرەکان داگیرکراون، چونکە ناسنامە ماف، ماڵ، دارایان کراوەتە ئامانج تا ئێستاش بیری ڕۆژئاوا سەنتەری بڵاو و باوە.
بە ئەم مەبەستەش نوسەرانی پۆست کۆلۆنیالیزم لەو باوەڕەدان، کە دەکرێت بەرهەمە کلاسیکییەکان جارێکی دیکە تاوتوێ بکرێنەوە و پەراوێزخراوەکان بکرێنە سەنتەر و جارێکی تر پێگەی خۆیان لە مێژووی جیهاندا بەدەست بێنەوە. بەرهەستی ئەو جۆرە شارستانیەتە ببنەوە، کە ڕۆژئاواییەکان پێناسەیان کردوە، هەروها ئەو نوسەرانە باوەیان وایە بۆ گەیشتن بەو ئامانجە سەرەتا دەبێ ڕۆژهەڵاتییەکان باوەڕ بە خۆبونیان هەبێ و متمانە بەخۆیان بکەن پشت بە کەلتوری ڕەسەنی خۆیان ببەستن و واز لە لاسایکردنەوەی کلتوری ڕۆژئاواییەکان بێنن"(کوردستان عبدالوهاب نادر، ڕەنگدانەوەی بیری پۆست کۆلۆنیالیزم لە ڕۆمانەکانی فەرهاد پیرباڵ).
دەکرێت بگوترێت ئامانجی ئەدەبیاتی پۆست کۆلۆنیالیزم بریتیە لەوەی کە ئەو ئەدەبیاتە لە هەوڵی خوێندنەوەی تێگەیشتنی شێواز و ڕێگاکانی ڕووبەڕووبوونەوە و چۆنیەتی بەرگریکردنی داگیرکراوان لە بەرامبەر داگیرکەران لە بەرهەمی ئەدەبی هەدوولادا، واتە داگیرکەر و داگیرکراو، هەروها ئەوەی چۆن بگەڕێنەوە بۆ ناسنامە کولتوریە گۆڕاوەکەیان، بۆیە نوسەران و هزمەندان لە هەوڵی ئەوەدان، کە بە ڕەچاوکردنی شێوازەکانی گوتاری پشت ئەستور بە هزر و بیر و شارستانیەتی خۆماڵی لە بەرهەمە ئەدەبییەکاندا دژی گوتارەکانی پەیوەست بە داگیرکاری بوەستنەوە، تا لە کۆتاییدا بتوانن ناسنامە و پێگەی مێژووی و کلتوری و ئابوری و سیاسیی خۆیان بەدەست بهێنەوە.

هەر ئەدەبیاتێک بابەتێکی تایبەت بەخۆی هەیە، بابەتی سەرەکی ئەدەبیاتی پۆست کۆلۆنیالیزمیش خەریک بوونە بەدەرهاوێشتە و لێکەوتەکانی پرۆسەی داگیرکاری، نوسەرانی ئەم ئەدەبیاتە لەو باوەڕەدان، کە ئەم دابەشکارییە بێ واتا و بێ بنەما و نا

دادپەروەرانەیە و شێوەیەکی ترە لە داگیرکاری لە ئەنجامدا گرژی دەخاتە نێوان ڕۆژهەلات و ڕۆژئاوا، ئەم نوسەرانە لە ڕێگەی بەرهەمەکانیانەوە داوای مافی خۆیان دەکەن ولەهەمانکاتەدا ڕەگەزپەرستی لە وڵاتە داگیرکەرەکان دەخەنە ژێرپسیارەوە، "دەقی ئەدەبی شتی زۆر نەگۆڕ و چەسپاو نین، بەڵکو پەیوەستن بە بارودۆخ و هەلومەرجە سیاسییە گۆڕاوە و بچووکەکانەوە، نووسین و خوێندنەوەی دەقەکان هەرگیز بابەتێکی بێسوود نیە. دەقەکان بەرژەوەندی بابادەستەکان و هەست و سۆز و ئامانجەکانی تری خۆیان دەسەپێنن (ئیدوار سەعید، ڕۆژهەڵاتناسی).

پۆست کۆلۆنیالیزم، خۆی خەریک دەکات بەو نەتەوانەی، کە کاری داگیرکاری یاخود له ژێر کاریگەری داگیرکارین، لە ئەنجامی ئەم گۆڕانکاریەشدا ئەدەبیات فراوان دەبێت، هەروەها پەیوەندی کەلتووری دروست دەبێت لە نێوان نەتەوەکاندا.

ڕەنگدانەوەی بنەمایی ڕۆژهەڵاتناسی لە ڕۆمانی پەناهەندە

تیۆری پۆست کۆلۆنیالیزم لەخۆگری چەند بنەمایەکە، ئێمە لێرەدا هەوڵی ئەوە دەدەین، کە ڕەنگدانەوەی بنەمایی ڕۆژهەڵاتناسی لە ڕۆمانی پەناهەندە دیار بکەین.

ڕەنگدانەوەی ڕۆژهەڵاتناسی لە ڕۆمانەکەدا

دنیای ڕۆژئاوا هەوڵدەدات پێناسەی ڕۆژهەڵات بکا، لەگەڵ ئەوەشدا پێناسەی خۆی دەکات و خۆی بە ئەرێنی وەسف دەکات و ڕۆژهەڵاتیش بە نەرێنی. لێرەدا ئەو ڕوانگە ڕۆژهەڵاتناسیانەی، کە لە ڕۆمانەکەدا هەبوون دەیانخەینە ڕوو:

أ- بەرامبەری ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا:

یەکێک لە کارە سەرەکی و بنەڕەتیەکانی گوتاری ڕۆژهەڵاتناسی، درووستکردن و بنیاتنانی دوو جەمسەری دژ بە یەکە، کە ئەوانیش دنیای ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوان، ئەم گوتارر نوێنەرایەتی دوو کلتوری جیاواز دەکات، کە ڕۆژهەڵات بە نەرێنی نیشان دەدات و ڕۆژئاواش بە ئەرێنی. نموونە لە ڕۆمانەکە: "ئەو ڕۆژهەڵاتەی، کە وزەی تیا نەماوە تەنیا لە لاسایکردنەوە و ئافراندنەکی بە مەودا نەبێت، ڕۆژهەڵات تەنیا لە پاش ئەوی دیکە دا دەژیت، ڕۆژئاوا هەی سەرکوتکردن و سەربەرزیمان، ڕۆژئاوا ئاوێنەیەکە بالای کورتی خۆمانی تێدا دەبینن" ئەگەر سەیری ئەم نموونەیە بکەین دەبینن، کە دوو دنیایی بەرامبەر یەکی درووست کردووە ئەویش ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوان، کە نوێنەرایەتی دوو کلتور و خاکی و خەڵکی..هتد جیاواز دەکەن. لە شوێنەکی تری ڕۆمانەکدا تێگەیشتنەکی نزیک لەمە هەیە

دەڵێت: " من لە تەمەنی بیست و چوار ساڵیدا بە فەڕەنسی جارێکی دیکە لە دایکبوومەوە، با بە ڕەچەڵەک خەڵکی کوردستان بم، بەڵام باوەرم بە ڕەگ نیە من باوەرم بە ڕەگاکانە، چونکە ڕەگی تەواو هەمیشە چەقیوەتە نێو قوڕێکی خەست و ناوچەیکی تاریک، بەڵام ڕەگا بەرەو جوڵان و ڕۆشنای دەچێت".

ب- ڕۆژئاوای هونەردۆست ڕۆژهەڵاتی بێ هونەر

یەکێک لەو دووانە لێکدژانەی بەرهەم و لێکەوتەی گوتاری ڕۆژهەڵاتناسین، وێناکردنی ڕۆژئاوایە وەک سەرزەمینی هونەر و ئەدەب و ڕۆشنبیری، خەڵکی ڕۆژئاوا خەڵکانێکن هونەر دۆستن و نرخ و بەهای هونەر لایی ئەوانە و ئەوان لە هونەر تێدەگەن، لە بەرانبەریشدا وا وێنای ڕۆژهەڵات دەکەن، کە بێ هونەرن و نرخ و بەهای هونەر نازانن. لە ڕۆمانی پێناهەندەش ئەوە دەردەکەوێ، کە خەڵکی ڕۆژئاوا هونەر دۆستن و خەڵکی ڕۆژهەڵاتیش بێ هونەرن، نموونە: " شانەی کوردی لە ئاستی بنێشتی کوردیە" لە شوێنکی تر دەردەکەوێ سایق تەکسیکی ئیرانی دەڵێت: "ئێمە و گریک جوداوازین، شانە لە عورف و عاداتی ئێمە شومە ها" لێرەدا ئەوە دەردەخات، کە خەڵکی ڕۆژهەڵات هونەر دۆست نیە و بەهای هونەر نازانە، لە شوێنیکی تری ڕۆمانەکە نموونەیکی تر هەیە دەڵێت: "مێزێکی قاچ کورت و دیکۆری تەلەفیزیۆن و دیکۆرەکانی لە دیوخانەکئ هاوچەرخ هیچ جیاوازی نەبوو، فەرشە ئیرانیەکە بەحەکە بینەری بێزار دەکرد، هیچ دەستێکی هونەری پێوە دیار نەبوو" لێرە مەبستی ئەوەیە کە خەڵکی ڕۆژهەڵات لە هونەر نازانن و نرخ و بەهای لای ئەوان نیە.

ت- ڕۆژئاوای دیموکراسی و ڕۆژهەڵاتی دیکتاتۆر

لە ڕوانگەی ڕۆژ ئاواوە، ڕۆژهەڵات سەرزەمینی نادادی و نایەکسانی و سیستەمی حوکمڕانی دیکتاتۆر و زاڵمانە و توندڕەوە، لە بەرامبەر ڕۆژهەڵاتی دیکتاتۆر ڕۆژئاوای دیموکراسی هەیە کە هەموو تاکێک تێدا ئازاد و سەربەخۆییە، ڕۆژئاوا سەرزەمینی عەدالەت و دەسەڵاتەکی حەکیمانە وڵات بەڕێوە دەبات، نموونە لە ڕۆمانەکە: "لجوئی سیاسیشی دەدەنێ لە سویسرایک کە باشترین پەیوەندیی لەگەڵ دیکتاتۆری عێراقی سەردەمی شەرە عێراق و ئیران دا هەبوو" ئەگەر سەیری ئەم نموونەیە بکەین دەبینن کە ڕۆژهەڵاتی بە دیکتاتۆر داناوە، لە شوێنکی تری ڕۆمانەکە دەڵێت: "ئەی اشە شەو ڕۆژ باسی دیموکراسی ناکەن! لرە هەموو سلێمانییە چوار دەنگ گەڕە دیکە نیە، بە حەقی خوای واستەی هەیە".

ث- ڕۆژئاوای مرۆڤدۆست و ڕۆژهەڵاتی مرۆڤکوژ

لە تێڕوانینی ڕۆژئاواییەکانەوە ڕۆژهەڵات سەرزەمینی بێنرخکردن و بێ بەهاکردنی مرۆڤە، سەرزەمینی کوشتنی خەونەکانە، لە ڕۆژهەڵاتدا مرۆڤەکان خاوەنی شکۆ و کەرامەت نین، لە ڕوانگەی ڕۆژئاواییەکانەوە لە بەرانبەر ڕۆژهەڵاتی مرۆڤکوژ ڕۆژئاوای مرۆڤدۆست هەیە، کە سەرزەمینی بەدی هاتنی خەونەکانی مرۆڤە، نموونە لە ڕۆمانی پەناهەندە"جۆرجیس زۆر شتی دەزانی زۆر شتی دەزانی لە کۆمەڵگایەکی جاهیل و نەفامدا، ئەوەی زیاد بزانێت دەبێ لەناو ببرێت" لێرەدا مەبەستی ئەوەیە، کە مرۆڤ ئازاد نیە لە بیرکردنەوە و ناتوانێ بە ئازادی بیروڕای خۆی دەربڕێت، لە شوێنێکی تر دەڵێت: "کاتێ ڕەمزی هەولێری جێهێشت سێ مانگ بوو جۆرجیسان کوشتبوو بە چەقۆ سەریان پەڕاندبوو".

ج- ڕۆژئاوای پێشکەوتوو و ڕۆژهەڵاتی دواکەوتوو

بەشێک لە گوتاری ڕۆژهەڵاتناسی وێناکردنی ڕۆژئاواییە وەک سەرزەمینی پێشکەوتوو، کە بەردەوام لە گەشەکردن و گۆڕان دایە، ڕۆژهەڵاتیش بە پێچەوانەی ئەوە بە سەرزەمینێکی دواکەوتوو و چەقبەستوو، کە هیچ کات ناتوانێ گەشەبکات، نموونە لە ڕۆمانی پەناهەندە: "سویسرا چۆنە؟
کاتێک کوردێک پرسیاری وا لە کوردێکی دیکە دەکات مەبەست ونیازەکانی دیارن، هەرگیز سویسریک پرسیاری وا لە سویدیەک ناکات، چونکە پرسیاری وا لە عەقڵیەتی ڕۆژئاواییەکان هیچ مانایەکی نیە، نەک ئەمە بەڵکو گ□لح□ی ئەوەیدیکەش ڕوون دەکاتەوە" لە شوێنیکی تر دەڵێت: "تەنها حەوت هەشت کەپرەکە و بردە زلەکانی و مەنج□□□ د□□مەکەی کەمە، کورد بەڕاست هیچ پەیوەندیەک لە نێوان دەریاچەی جنێڤ و دوکان نییە، ز□□□ت□ زەلامیش بە فانیلەوە خۆیان هەڵنادەنە ناوی کەسیش سینیەی ل□ب□ ناشوات".

ح- ڕۆژهەڵاتی ئا□وشی و خورافی

جگە لەو وێنانەی سەرەوە ڕۆژئاوا کۆمەڵێک وێنای تریشیان بۆ ڕۆژهەڵاتییەکان بەرهەمهێناوە، وەک ئا□وشی و خورافی لەلای ئەوانەوە خ□□کامی ڕۆژهەڵات خ□□کانێکی ئا□وشین، لەهەمان کاتدا سەرزەمینی خوارفی و سیحر و جادووە، نموونە لە ڕۆمانی پەناهەندە" ئێوارەیەک لە ژوورە بچووکەکەی پاسدارخانەکە چەند پاسدارە دەوریان لە سۆپە نەوتیەکە داوە، لە پڕێکدا خۆیان دەکوتییە سەر مۆسیفی و دەستیان ماچ دەکرد، چونکە بە درێ وتبووی زیارەتی نەجەفم کردووە و ئیتر بۆ ئەو بەچکە ح□ج□مانە مۆسیفی لە حاجی حاجی تر بوو".

سەرچاوە

1. کوردستان عبدالوهاب نادر (٢٠٢٢) ڕەنگدانەوەی بیری پۆست کۆلۆنیالیزم لە ڕۆمانەکانی فەرهاد پیرباڵ، زانکۆی سۆران.
2. هیمداد حوسێن و سەنگەر نازام و ڕێزان ساڵح (٢٠٢١) ئەدەبی بەراورد، چاپی یەکەم، هەولێر.
3. ئەحمەدی مەلا (٢٠٠٦) شێپتە یا دەوەری برۆکسل(پێ ناهەندە).
4. ئیدوارد سەعید (٢٠١٨) ڕۆژهەڵاتناسی، وەرگێڕانی محمد موحسین عومەر، چاپی یەکەم.

ئەم نوسینە بە سەرپەرشتی:
م. چاوەڕێ نیعمەت سالح لە زانکۆی سۆران ئامادەکراوە ٢٠٢٢